

Specifičnosti nasilnih interakcija među adolescentima u digitalno doba

Beštak, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:771378>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Kristina Beštak

SPECIFIČNOSTI NASILNIH INTERAKCIJA MEĐU
ADOLESCENTIMA U DIGITALNO DOBA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Kristina Beštak

SPECIFIČNOSTI NASILNIH INTERAKCIJA MEĐU
ADOLESCENTIMA U DIGITALNO DOBA

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Lucija Vejmelka

Zagreb, 2024

Sadržaj

1.Uvod	1
2.Razlikovanje vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja	2
2.1. Vršnjačko nasilje i vršnjačko zlostavljanje	2
2.2.Oblici vršnjačkog nasilja	3
3.Interakcije adolescenata u digitalno doba	5
3.1.Razvoj i značaj digitalnih tehnologija	5
3.2.Utjecaj interneta i društvenih mreža na komunikaciju adolescenata	6
3.3.Elektroničko zlostavljanje i nasilje među djecom.....	7
4.Klasifikacija sudionika vršnjačkog nasilja.....	9
5.Klasično i elektroničko vršnjačko nasilje	11
6.Rasprostranjenost vršnjačkog nasilja među adolescentima	16
6.1.Prevalencija vršnjačkog nasilja	16
6.2.Prevalencija elektroničkog nasilja	16
7.Posljedice vršnjačkog nasilja na razvoj adolescenata.....	18
7.1.Posljedice vršnjačkog nasilja kod mlade osobe koja doživljava nasilje	18
7.2.Posljedice vršnjačkog nasilja na počinitelje nasilja	21
8.Prevenција nasilja među mladima u digitalno doba i modeli pozitivne prakse	22
9.Važnost istraživanja vršnjačkog nasilja za prasku socijalnog rada	25
10.Zaključak.....	26
9.Literatura:.....	27

Specifičnosti nasilnih interakcija među adolescentima u digitalno doba

Sažetak: Cilj je ovog završnog rada objasniti specifičnosti nasilnih interakcija među adolescentima u digitalno doba. Definirano je, objašnjeno i razlikovano klasično vršnjačko nasilje u odnosu na elektroničko vršnjačko nasilje (eng. Cyberbullying). Objasnjene su promjene u društvu koje donosi digitalizacija, a posebno promjene u komunikaciji adolescenata pod utjecajem odrastanja s digitalnim tehnologijama. Rad se usredotočio na naglašavanje važnosti intervencije u sprječavanju pojavljivanja vršnjačkog nasilja te pruža kratki pregled dobrih praksi iz tog područja. Rad također nastoji pobliže objasniti posljedice vršnjačkog nasilja, i klasičnog i elektroničkog, na osobe koje nasilje doživljavaju, ali i na počinitelje nasilja. Navedena je uloga socijalnog radnika u borbi protiv vršnjačkog nasilja te velika važnost istraživanja tog fenomena.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, elektroničko nasilje, oblici vršnjačkog nasilja, počinitelj vršnjačkog nasilja, osoba koja doživljava nasilje, digitalno doba

Specifics of violent interactions among adolescents in digital age

Abstract: The main goal of this paper is to explain the specifics of violent interactions among adolescents in the digital age. It defines, explains, and distinguishes between traditional peer violence and electronic peer violence (aka. cyberbullying). The paper discusses the societal changes brought by digitalization, particularly the changes in adolescent communication influenced by growing up with digital technologies. The focus is on highlighting the importance of intervention in preventing the occurrence of peer violence, providing a brief overview of good practices in this field. The paper also seeks to provide a closer explanation of the consequences of peer violence, both traditional and electronic, on the victims of violence as well as the perpetrators. The role of social workers in combating peer violence is outlined, along with the significance of researching this phenomenon.

Key words: bullying, electronic violence, forms of bullying, bully, person experiencing bullying, digital age

Izjava o izvornosti

Ja, Kristina Beštak, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Kristina Beštak

Datum: 10.09.2024.

1.Uvod

Djeca i mladi žive i odrastaju okruženi medijima putem kojih dolaze u dodir s raznovrsnim medijskim sadržajima, informiraju se i komuniciraju. Digitalizacija društva dovela je do novih načina oblikovanja životnih stilova, stvaranja identiteta te utječe na cjelokupni život i ponašanje svake osobe. Unatoč svim pozitivnim aspektima digitalnog doba poput olakšanog komuniciranja na daljinu, lakog pristupa velikoj količini informacija, olakšanim načinima učenja, olakšanog povezivanja s ljudima istog mišljenja i interesa, digitalno je doba dovelo i do nekih negativnih posljedica od kojih se posebno izdvaja stvaranje nove sfere vršnjačkog nasilja, elektroničko nasilje.

Fenomen vršnjačkog nasilja predstavlja najrašireniji društveni problem koji utječe na emocionalno, socijalno i psihološko blagostanje djece i adolescenata (Crag i Pepler, 2007; Rigby, 2003). Tradicionalno, vršnjačko se nasilje odvijalo u fizičkim prostorima kao što su to školska dvorišta, dvorane, učionice, no s razvojem digitalnih tehnologija i društvenih mreža došlo je do seljenja sukoba u virtualni svijet i pojave elektroničkog nasilja. Širenjem nasilja u virtualni svijet razvila su se dva načina promišljanja; neki autori smatraju da je elektroničko nasilje novi oblik nasilja (Slonje i Smith, 2008; Mehari, Farrell i Le, 2014), drugi govore da se radi tek o produžetku klasičnih oblika nasilja (Olweus, 2012; Juvonen i Gross, 2008; Hinduja i Patchin, 2015). Ovo nasilje omogućuje počiniteljima da ostanu anonimni, dok osobe koje doživljavaju nasilje nemaju načina za „bijeg“ jer su virtualni napadi mogući bilo kada i bilo gdje. Uz to, neograničenost publike i trajnost sadržaja u virtualnom svijetu dodatno pojačavaju osjećaje poniženja i bespomoćnosti kod žrtava (Hinduja i Patchin, 2015).

Svaki dan okruženi smo vijestima o napadima koji su nastali kao rezultat vršnjačkog nasilja. Posljedice na počinitelje, ali i na one pogođene nasiljem nerijetko imaju dugotrajan, a nekad i koban učinak, na primjer, samoubojstvo kao posljedicu depresije ili kao način bijega od trpljenja nasilja. Vršnjačko nasilje je tema o kojoj se često ne govori na vrijeme ili se spominje kada je već prekasno. Ono je dobilo novu dimenziju kada se preselilo u digitalnu sferu.

Ovaj rad istražuje različite oblike vršnjačkog nasilja, s posebnim fokusom na elektroničko nasilje, njegove specifičnosti i dugoročne posljedice na emocionalni, socijalni i akademski razvoj adolescenata. Osim toga, istražit će se razlike i sličnosti između klasičnog i elektroničkog nasilja te usporedba posljedica tih dimenzija nasilja na počinitelje nasilja i na osobe koje nasilje doživljavaju kao dvije glavne vrste sudionika. Osim toga rad će se osvrnuti i na važnost prevencije u sprječavanju i smanjenju ovog sveprisutnog problema, a s posebnim naglaskom na važnost suradnje svih dionika, uključujući roditelje, nastavnike i širu zajednicu.

2. Razlikovanje vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja

2.1. Vršnjačko nasilje i vršnjačko zlostavljanje

Prije definiranja pojma vršnjačkog nasilja, važno je prvo napraviti razlikovanje između dva slična i usko povezana koncepta, i to vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja. Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012) objašnjavaju da je vršnjačko nasilje nadređeni pojam vršnjačkom zlostavljanju te da nije svako vršnjačko nasilje ujedno i zlostavljanje. Buljubašić Kuzmanović i sur. (2009) te Vrhovnik (2019) navode kako postoje dvije glavne skupine vršnjačkog nasilja, verbalno i fizičko te da ono može biti jednokratno ili povremeno. Za razliku od vršnjačkog nasilja, Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012:168, prema Olweus, 1999) navode „*kako vršnjačko zlostavljanje obilježavaju tri kriterija: (1) ono je agresivno ponašanje ili namjerno nanošenje štete drugoj osobi, (2) koje se ponavlja i traje neko vrijeme i to (3) u interpersonalnim odnosima koje karakterizira neravnoteža moći*“. U ovoj je definiciji vršnjačkog zlostavljanja navedeno nekoliko elemenata. Prvi je element pojave agresivnog ponašanja ili namjernog nanošenja štete drugoj osobi. Vejmelka (2012:216) navodi „*u nasilje među djecom i mladima ubrajaju se oni postupci kojima se nastoji namjerno ozlijediti ili mu nanijeti neugodnosti, ali ne i slučajni postupci gdje nije bilo namjere povrijediti drugo dijete*“. Nadalje, drugi je element definicije ponavljanje i trajanje ponašanja. Obzirom na taj element, ne može se svako nasilničko odnosno agresivno ponašanje karakterizirati kao zlostavljanje jer se tim elementom isključuju sva ona agresivna ponašanja koja se dogode samo jednom (Vejmelka, 2012). Kao treći element definicije navedena je neravnoteža moći između osobe koja doživljava nasilje i

počinitelja. „*Neravnoteža je moguća ukoliko je nasilnik stariji, veći, jači ili verbalno kompetentniji. Također, nasilje u grupi vršnjaka može uzrokovati i nesrazmjer fizičke snage. Oblik počinjenog nasilnog ponašanja može ovisiti o procjeni nasilnika u kojem području njegova moć ili snaga premašuje žrtvinu*“ (Vejmelka, 2012:217). Kowalski i sur. (2014) naglašavaju kako je važno prepoznati i kontekst u kojem se nasilje i zlostavljanje događaju te učestalost i intenzitet tih ponašanja. Prepoznavanje konteksta uključuje razumijevanje socijalnih, emocionalnih i fizičkih okruženja u kojima se ta ponašanja pojavljuju. Tako primjerice nasilje se može dogoditi u školskom dvorištu, u učionici, na putu do škole, ali se može dogoditi i u virtualnim prostorima kao što su društvene mreže ili neki online forumi. Svaki od tih konteksta može utjecati na prirodu i posljedice nasilnog ponašanja.

2.2. Oblici vršnjačkog nasilja

Vršnjačko nasilje može se klasificirati prema različitim kriterijima, pojavnom obliku, mediju kroz koji se provodi i prema posljedicama koje izaziva. S obzirom na pojavni oblik, razlikuju se dva glavna oblika nasilja, fizičko i verbalno pri kojima se izdvajaju još i podskupine nasilja, emocionalno ili psihičko, ekonomsko ili materijalno, seksualno, socijalno ili relacijsko te elektroničko ili digitalno nasilje kao posebna kategorija (Buljubašić Kuzmanović, Milašin i Vranić, 2009; Vrhovnik, 2019). Fizičko nasilje uključuje neželjene oblike fizičkog kontakta poput udaranja, šamaranja, bockanja, guranja, štipanja i drugih (Craig i Pepler, 2007) može dovesti do fizičkih ozljeda, a i nekih dugoročnih psiholoških posljedica kao što su anksioznost i strah od ponovnog napada (Hawker i Boulton, 2000). Verbalno nasilje uključuje vrijeđanje, psovanje, omaložavanje, kritiziranje i sl. (Vejmelka, 2012). Ono može imati ozbiljne emocionalne posljedice, uključujući smanjenje samopouzdanja ili povećavanja rizika od depresije (Hinduja i Patchin, 2015). Emocionalno odnosno psihičko nasilje uključuje ponašanja poput ignoriranja, namjernog isključivanja iz grupe ili izolaciju (Rigby, 2003; Vejmeka, 2012). Emocionalno nasilje može biti posebno štetno jer često ostaje nevidljivo i teško dokazivo, a može dovesti do ozbiljnih i dugotrajnih posljedica kao što su to socijalna anksioznost i depresija (Rigby, 2003; Juvonen i Graham, 2014). Ekonomsko odnosno materijalno nasilje obuhvaća oduzimanje tuđih stvari ili

iznuđivanje novaca (Finkelhor i sur., 2009). Ono može osobama koje doživljavaju nasilje prouzročiti osjećaj bespomoćnosti i dodatne ekonomske teškoće (Juvonen i Graham, 2014). Seksualno nasilje uključuje ponašanja poput komentara seksualne prirode ili neželjene seksualne dodire. (Vejmelka, 2012; Buljubašić Kuzmanović i sur., 2009). Posljedice seksualnog nasilja mogu uključivati razvijanje posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i druge mentalne zdravstvene probleme (Juvonen i Graham, 2014). Što se tiče elektroničkog nasilja (eng. Cyberbulling) ono obuhvaća „svako ponašanje putem elektroničkih ili digitalnih medija koje vrše pojedinci ili grupa ljudi koja opetovano šalje uvredljive i nasilne poruke s ciljem izazivanja štete ili nelagode kod drugih“ (Vrhovnik, 2019:80, prema Barlett i Fennel, 2018). Ybarra i Mitchell (2004) objašnjavaju kako se radi o obliku agresije koji uključuje korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija poput mobitela, kamera, e-maila i web stranica za objavljivanje ili slanje uznemiravajućih ili posramljujućih poruka drugoj osobi. Prema Hinduja i Patchin (2015), elektroničko nasilje može imati sve karakteristike vršnjačkog zlostavljanja zbog ponavljajuće prirode i značajnog utjecaja na osobu koja doživljava nasilje, a zbog svojih specifičnosti nekad ga je teško prepoznati.

U klasifikaciji vršnjačkog nasilja također se izdvaja i podjela vršnjačkog nasilja na izravno i neizravno nasilje (Vejmelka, 2012, prema Olweus, 1998). „U izravne oblike nasilja ubrajaju se svi direktni i otvoreni napadi na osobu koja doživljava nasilje, bilo verbalni ili fizički, poput izrugivanja, psovanja i vrijeđanja ili pak guranja, šamaranja, udaranja i sl. Neizravni oblici nasilja među djecom su suptilniji i teže ih je uočiti, a uključuju ignoriranje, isključivanje iz društva i sl.“ (Vejmelka, 2012:218). Izravno nasilje je često očigledno i lako prepoznatljivo, dok neizravno nasilje može imati podmukliji utjecaj na mentalno zdravlje osobe koja doživljava nasilje (Craig i Pepler, 2007). Neizravno nasilje može uzrokovati osjećaje bezvrijednosti i usamljenosti te može dovesti do ozbiljnih mentalnih problema poput depresije, anksioznosti i PTSP-a (Rigby, 2003; Juvonen i Graham, 2014). Prema Rigby (2003) dugoročne posljedice neizravnog nasilja uključuju i poteškoće u socijalizaciji i uspostavljanju povjerenja u ljude. Nadalje, osobe koje doživljavaju nasilje mogu internalizirati negativne poruke i razviti negativnu sliku o sebi što onda može dodatno utjecati na pogoršanje njihovog mentalnog zdravlja i smanjiti kvalitetu života (Hinduja i Patchin. 2015).

Razumijevanje razlika između izravnog i neizravnog nasilja ključno je za učinkovito i brzo prepoznavanje i intervenciju. Dok se izravno nasilje često rješava kroz razne disciplinske mjere i neposrednu podršku osobama koje doživljavaju nasilje, intervencija neizravnom nasilju zahtijeva suptilniji pristup poput edukacije o socijalnim vještinama, emocionalnu podršku te promicanje inkluzivnog okruženja u školama i zajednicama (Craig i Pepler, 2007; Kowalski i sur., 2014).

Različiti pojavni oblici vršnjačkog nasilja i zlostavljanja štetni su za djecu i mlade te čine ozbiljan društveni problem koji ostavlja posljedice na mentalno, emocionalno i socijalno zdravlje svakog uključenog pojedinca. Prepoznavanje i razumijevanje različitih vrsti vršnjačkog nasilja u svim njegovim pojavnim oblicima od velike je važnosti kako bi se mogle razvijati kratkoročne disciplinske mjere, ali i dugoročne strategije koje bi se trebale usmjeravati na osnaživanje i educiranje djece, roditelja i cijelih zajednica kako bi svi zajedno mogli uspješno raditi na problemu.

3. Interakcije adolescenata u digitalno doba

3.1. Razvoj i značaj digitalnih tehnologija

Digitalno doba je pojam koji označava period razvijanja informacijske i komunikacijske tehnologije koja je utjecala na cjelokupno funkcioniranje društva. Razvoj informacijskih tehnologija i interneta doveo je do korjenitih promjena u društvu, a Castells (2001) posebno naglašava kako internet nije samo tehnološka inovacija, nego i društveni fenomen kojim se duboko transformira ekonomija, kultura i svakodnevni život ljudi. Razvojem interneta i digitalne tehnologije omogućio je instant komunikaciju, pristup ogromnim količinama informacija i stvaranje globalnih mreža koje su promijenile načine na koje ljudi komuniciraju (Castells, 2001; Leung, 2013). Digitalno doba ima velik utjecaj na generacije koje odrastaju s internetom, takozvane net generacije (eng. Net Generation ili Net Gen) koja koristi digitalne alate za učenje, rad i socijalizaciju (Tapscott, 2009). Digitalna revolucija osim što je transformirala svakodnevni život dovela je i do promjena u načinima na koje Net generacija uči i komunicira u usporedbi sa starijim generacijama (Prensky, 2001). Prensky (2001) uvodi naziv za osobe koje su odrasle uz informacijsku tehnologiju (eng. Digital Natives) kako bi opisao te nove generacije koje su odrasle uz digitalne

tehnologije i za koje je korištenje istih prirodno poput disanja. On naglašava kako su te generacije mladih razvile različite kognitivne sposobnosti i obrasce ponašanja koji ih razlikuju od prethodnih, starijih generacija koje su morale učiti kako koristiti iste tehnologije. Tapscott (2009) govori kako net generacija koristi društvene mreže kao glavni medij komuniciranja i socijalizacije te da to utječe na to kako mladi stvaraju i održavaju odnose putem istih što posljedično utječe na njihov cjelokupni društveni život i identitet. S obzirom na veliki utjecaj digitalnih tehnologija na razvoj pojedinca od velike je važnosti usmjeravati djecu i adolescente da na pravilan način koriste iste te da od ranog doba budu odgovorni u svojem korištenju digitalnih tehnologija. Sukladno tome, važno je i da starije generacije koje nisu odrasle s internetom što više uče o moći elektroničkih medija i usmjeravaju mlađe generacije prema pravilnom korištenju.

3.2. Utjecaj interneta i društvenih mreža na komunikaciju adolescenata

Pristup internetu i društvenim mrežama omogućio je adolescentima veliku slobodu i puno mogućnosti. Društvene mreže poput facebooka ili instagrama omogućile su adolescentima da ostaju u kontaktu s prijateljima i obitelji bez obzira na udaljenost. One također igraju važnu ulogu u socijalizaciji i izgradnji identiteta adolescenata. Boyd (2014) navodi da adolescenti koriste društvene mreže za izražavanje identiteta i navigaciju kroz društvene svjetove. Društvene mreže su platforma koja omogućava samoizražavanje i eksperimentiranje omogućujući adolescentima da se predstave na različite načine različitim publikama (Boyd, 2014). U skladu s tim, Lenhart (2010) govori o društvenim mrežama kao platformama koje omogućuju adolescentima da izražavaju svoju kreativnost kroz razne videe, fotografije i blogove. Nadalje, Boyd (2014) navodi kako je uvriježeno mišljenje o tome da adolescenti nemaju privatnosti na internetu niti da mare za privatnošću, ali je svojim istraživanjem dokazao upravo suprotno. On objašnjava kako adolescenti koriste različite postavke privatnosti, poput „socijalne steganografije“ odnosno „skrivanje poruka na vidljivom mjestu“ kako bi kontrolirali tko može vidjeti njihove informacije (Boyd, 2014:65).

Unatoč mnogim prednostima korištenja interneta i tehnologije, njihovo je korištenje dovelo i do negativnih posljedica. Iako društvene mreže povezuju ljude na velikim udaljenostima i omogućavaju održavanje kontakata s ljudima, one također mogu dovesti do socijalne izolacije. Boyd (2014) navodi kako prekomjerna uporaba interneta tj. društvenih mreža može dovesti do socijalne izolacije, a adolescenti koji provode previše vremena na društvenim mrežama mogu početi zanemarivati stvarne interakcije s ljudima. Nadalje, unatoč navodima Boyda o svjesnosti adolescenata o važnosti privatnosti na društvenim mrežama, Livingstone i Haddon (2009) navode kako dijeljenje osobnih informacija na društvenim mrežama može dovesti do velikih problema s privatnošću i sigurnosti na internetu. Također, spominju rizike od krađe identiteta, pristupa djece neprimjerenom sadržaju, kršenje privatnosti te online predatorstvo. Kao jedan od najvećih problema koje spominju Boyd (2014) te Livingstone i Haddon (2009) je elektroničko nasilje. Boyd (2014) tvrdi da je elektroničko nasilje specifično oblikovano digitalnim okruženjem te da se on ne može promatrati kao produžetak klasičnog nasilja. Naglašava kako su u digitalnom svijetu granice između osobe koja doživljava nasilje i počinitelja nasilja često zamagljene te kako odrasli često ne razumiju dinamiku odnosa između adolescenata te stoga postoji velika potreba za dubljim razumijevanjem digitalnih interakcija kako bi se učinkovito rješavali problemi elektroničkog nasilja. Livingstone i Haddon (2009) kao i Boyd (2014) govore o potrebi za edukacijom mladih te potrebu za podizanjem svijesti o opasnostima interneta, a posljedično i elektroničkim nasiljem. Iako je pozitivna strana interneta povezivanje s drugim ljudima i možda čak pronalaženje osobe istog mišljenja i interesa, pronalaženje potpore u digitalnoj sferi koju ne nalaze u stvarnom svijetu, mladi moraju biti svjesni da svaka online interakcija sa sobom nosi opasnosti koje su često nevidljive. Ono što danas objavimo, podijelimo ili komentiramo na internetu, može utjecati na naše sutra.

3.3. Elektroničko zlostavljanje i nasilje među djecom

S obzirom na to da postoje razlike između klasičnog vršnjačkog nasilja i vršnjačkog zlostavljanja, jasno je da postoje razlike i između elektroničkog zlostavljanja i nasilja. Kada govorimo o elektroničkom zlostavljanju, Vejmelka i sur. (2016) navode da se za

definiranje tog pojma najčešće koriste kriteriji koji se koriste i za klasično vršnjačko zlostavljanje, ponavlja se, postoji neravnoteža moći te je ono namjerno nanošenje štete drugim računalom ili nekim oblikom digitalne tehnologije., *Elektroničko nasilje je svako ponašanje koje zadire u moderne tehnologije, u kojem komunikacija između pojedinaca ili skupina uključuje poruke agresivnog ili neprijateljskog karaktera, a namijenjene su nanošenju neugode ili povrede drugim osobama*“ (Vejmelka i sur., 2016:61, prema Tokunaga, 2010). Važno je naglasiti da autori i istraživanja nesustavno i nejednako definiraju elektroničko nasilje i zlostavljanje te zbog toga dolazi do pitanja usporedivosti podataka različitih istraživanja. Zbog toga bi se trebala opreznije i jasnije koristiti terminologija onog fenomena koji se u nekom istraživanju ispituje.

Elektroničko nasilje kao fenomen digitalnog doba obuhvaća razne oblike nasilja koji se odvijaju putem digitalnih tehnologija. Kao neki od oblika elektroničkog nasilja izdvajaju se vrijeđanje i uznemiravanje putem poruka, kleveta, isključivanje ili ostracizam, lažno predstavljanje, objavljivanje privatnih informacija, dijeljenje intimnih sadržaja bez pristanka, trolling, cyberstalking, happy slapping, outing i dr. Vrijeđanje i uznemiravanje putem poruka uključuje slanje uvredljivih, prijetećih ili uznemirujućih poruka putem SMS-a, e-maila ili nekih drugih medija za razmjenu poruka (WhatsApp, Viber, Facebook, SnapChat). Mishna i suradnici (2009) naglašavaju kako se ovaj oblik nasilja može brzo širiti i doprijeti do velikog broja ljudi, stvarajući osjećaj izolacije i straha kod osobe koja doživljava nasilje. Kleveta odnosno širenje lažnih informacija ili tračeva putem interneta predstavljaju jedan od češćih oblika elektroničkog nasilja. Kowalski i sur. (2014) govore kako klevetanje može ozbiljno naštetiti reputaciji osobe o kojoj se kleveće. Socijalno isključivanje je namjerno i jasno usmjereno djelovanje s ciljem da se pojedincima pokaže da nisu dio grupe i da nisu poželjni (Bauman, 2015). Namjerno isključivanje pojedinca iz online zajednica ili grupa za razgovor dodatno pojačava osjećaj društvene izolacije i usamljenosti, a Craig i Pepler (2007) navode da je ono često popraćeno i verbalnim napadima, što dodatno pogoršava situaciju u kojoj se osoba koja doživljava nasilje našla. Flaming se odnosi na neprijateljske, ljutite i uvredljive interakcije koje su često i osobni napadi, a može se dogoditi u različitim okruženjima poput raznih foruma, chatova, e-mailova i sl. (Bauman, 2015). Moor i Verleur (2010) navode kako je flaming na društvenim mrežama česta pojava te da anonimnost i udaljenost između korisnika

doprinosi većoj učestalosti agresivnog ponašanja. Trolling je namjerno provociranje drugih korisnika interneta s ciljem izazivanja emocionalne reakcije ili konflikata. Hardaker (2010) posebno ističe trolling u asinkronoj komunikaciji gdje sudionici razgovora ne komuniciraju u stvarnom vremenu, a tzv. „trolovi“ koriste vremenske odmaka kako bi izokrenuli kontekst poruka i isprovocirali ili zbunili sudionike razgovora. Lažno predstavljanje je oblik cyberbullinga u kojoj se počinitelj predstavlja kao druga osoba i šalje poruke tako da izgleda da dolaze od te osobe, a s ciljem nanošenja štete drugoj osobi (Bauman, 2015). Cyberstalking je elektronička verzija uhođenja gdje počinitelj koristi e mail, društvene mreže ili neki drugi oblik digitalnih sredstava za namjerno uznemiravanje, praćenje ili prijetnje pojedincu (Bauman, 2015). Taj oblik elektroničkog nasilja uključuje ponavljano slanje prijetećih poruka, pokušaje uspostavljanja neželjenog kontakta ili širenje lažnih informacija o pogođenoj osobi.

4. Klasifikacija sudionika vršnjačkog nasilja

U vršnjačkom nasilju razlikuju se različite uloge u kojima se osoba može naći, tako se sudionici vršnjačkog nasilja klasificiraju na počinitelje i osobe koje doživljavaju nasilje kao glavne skupine, zatim počinitelje-žrtve koji se „u literaturi često nazivaju i reaktivne žrtve, reaktivni počinitelji“ te promatrače odnosno svjedoke nasilja (Sušac, Ajduković i Rimac, 2016:3). Velki i Kuterovac Jagodić (2014:263, prema Cornell i Bandyopadhyay, 2010) navode kako je „ova podjela sudionika nasilja u četiri kategorije najčešća u istraživanjima“. S obzirom na različite uloge u kojima se sudionici nasilja nalaze postoje i neke specifične karakteristike osoba za svaku od tih uloga.

Za počinitelje nasilja je karakteristično da često imaju sniženu razinu empatije te povećanu sklonost impulzivnom i agresivnom ponašanju, a Baldry i Farrington (2000) su istaknuli da počinitelji često dolaze iz obitelji u kojoj je prisutno nasilje što može pridonijeti razvoju nasilnog ponašanja. Espelage i Holt (2001) sukladno tome ističu da obiteljski faktori kao što su to nedostatak topline i podrške od strane roditelja, stroga disciplina i fizičko kažnjavanje također mogu igrati važnu ulogu u razvijanju agresivnih sklonosti djece. Velki i Kuterovac Jagodić (2014) opisuju počinitelje kao socijalno dominantne osobe unutar svojih vršnjačkih skupina te navode da počinitelji

mogu koristiti nasilje kao sredstvo za postizanje statusa i moći među vršnjacima, a Craig i Pepler (2003) govore da počinitelji često imaju nisku razinu samopouzdanja te problema s emocionalnom regulacijom što ih može potaknuti na korištenje nasilja kao mehanizma za suočavanje s vlastitim nesigurnostima. Nadalje, istraživanja pokazuju da počinitelji dolaze iz svih socioekonomskih slojeva, ali da su oni češće nižeg socioekonomskog statusa (Skapinakis i sur., 2010; Tippett i Wolke, 2014).

Osobe koje doživljavaju vršnjačko nasilje imaju neke specifične karakteristike koje ih čine ranjivijima na nasilje. Craig i Pepler (2003) navode kako osobe koje doživljavaju nasilje često pokazuju nisko samopouzdanje te tendenciju povlačenja iz socijalnih situacija što ih onda čini lakšim metama za počinitelje. Oni stoga često izbjegavaju sukobe i manjak socijalnih vještina koje su potrebne za obranu od počinitelja. Nadalje, osobe koje doživljavaju vršnjačko nasilje su često i fizički slabije od svojih vršnjaka, više su socijalno izolirane, imaju manje prijatelja i podrške iz okoline što doprinosi većoj ranjivosti (Rigby, 2003). Također, osobe koje doživljavaju vršnjačko nasilje mogu pokazivati i znakove anksioznosti i depresije koje su posljedica dugotrajnog zlostavljanja. Sukladno tome, istraživanje Velki i Kuterovac Jagodić (2014) došlo je do sličnih nalaza prema kojem osobe koje doživljavaju vršnjačko nasilje često doživljavaju trajne emocionalne i psihološke posljedice kao što su to anksioznost, depresija i nisko samopouzdanje.

Počinitelji-žrtve, također poznati i kao reaktivne žrtve ili provokativne žrtve, specifična su podskupina sudionika vršnjačkog nasilja. Velki i Kuterovac Jagodić (2014) navode da počinitelji-žrtve često iskazuju tendenciju socijalnoj anksioznosti i agresivnost prema drugima kao tehniku obrane od vlastitih strahova i nesigurnosti. Rigby (2003) govori kako počinitelji-žrtve često imaju manjak socijalnih vještina i podrške iz okoline te često ne uspijevaju uspostaviti stabilne prijateljske odnose i to dodatno povećava socijalnu izolaciju i sklonosti nasilničkim ponašanjima. Za počinitelje-žrtve također je karakteristično da često dolaze iz disfunkcionalnih obiteljskih sredina u kojima je prisutno nasilje i nedostatak emocionalne podrške i privrženosti pri čemu ta disfunkcionalna obiteljska dinamika doprinosi njihovoj ulozi u vršnjačkom nasilju (Espelage i Holt, 2001). Haynie i sur. (2001) također naglašavaju i učestalost akademskih poteškoća te probleme u školi kod počinitelja-žrtava. Njihovo

ponašanje utječe na akademski uspjeh i dovodi do problema u školi što posljedično dovodi i do stvaranja dodatnog izvora stresa i nasilja.

Promatrači kao sudionici vršnjačkog nasilja igraju važnu ulogu u samoj dinamici nasilja jer njihova ponašanja i reakcije mogu utjecati na cjelokupni ishod nasilja. Thornberg i Jungert (2013) prepoznali su nekoliko specifičnih uloga koje promatrači nasilja mogu imati: (1) pasivni promatrači, (2) aktivni poticatelji i (3) branitelji. Pasivni promatrači niti interveniraju niti podržavaju činjenje nasilja, ali se sama njihova prisutnost može od strane počinitelja percipirati kao odobravanje i poticanje nasilja. Za razliku od njih, aktivni poticatelji nasilja aktivno ohrabruju počinitelje u činjenju nasilja kroz navijanje, verbalnu podršku ili smijeh. Branitelji kao podvrsta promatrača pokušavaju intervenirati kako bi spriječili nasilje ili pak zaštitili osobu koja doživljava nasilje. Gini i suradnici (2008) govore i o povećanoj razini empatije i jačim moralnim vrijednostima kao nekim od karakteristika promatrača.

Počinitelji, osobe koje doživljavaju nasilje, počinitelji-žrtve i promatrači čine složenu dinamiku koja oblikuje razvoj i posljedice vršnjačkog nasilja. Razumijevanjem specifičnih karakteristika svakog sudionika vršnjačkog nasilja, kao i njihovih međusobnih odnosa, važno je za uspješno reagiranje u slučajevima pojave nasilja. Odgovarajuće strategije trebale bi se, osim na suzbijanje nasilja, usmjeravati i na jačanje socijalnih vještina pojedinca, razvoju empatije i moralnom razvoju svih sudionika.

5. Klasično i elektroničko vršnjačko nasilje

Klasično i elektroničko nasilje dijele neke karakteristike koje ih definiraju kao oblike vršnjačkog nasilja. Dok neki autori smatraju da je elektroničko nasilje novi oblik nasilja (Slonje i Smith, 2008; Mehari, Farrell i Le, 2014), drugi govore da se radi tek o produžetku klasičnog oblika nasilja (Olweus, 2012; Juvonen i Gross, 2008; Hinduja i Patchin, 2015). Govoreći o elektroničkom nasilju kao novom obliku nasilja Slonje i Smith (2008) te Mehari, Farrell i Le (2014) izdvojili su neke karakteristike elektroničkog nasilja koje ga znatno razlikuju od klasičnog nasilja. (1) Teškoća

udaljavanja od nasilja; (2) širina potencijalne publike; (3) mogućnost anonimnosti i (4) počinitelj može biti manje svjestan ili nesvjestan posljedica koje uzrokuju.

Teškoća udaljavanja od nasilja odnosno lakoća pristupa osobi koja doživljava nasilje, za razliku od klasičnog oblika nasilja pri kojem osoba može „pobjeći“ od nasilja dolaskom kući (ako se radi primjerice o vršnjačkom nasilju u školi), kod elektroničkog nasilja nema mogućnosti bijega jer osoba može primiti poruke u bilo koje doba dana bez obzira na svoju lokaciju (Slonje i Smith, 2008; Mehari, Farrell i Le, 2014). Livingstone (2008) naglašava kako digitalne tehnologije i stalna povezanost putem interneta imaju dubok utjecaj na svakodnevni život mladih, uključujući i njihove negativne aspekte poput izloženosti elektroničkom nasilju, što može dodatno pogoršati osjećaj nesigurnosti i stresa. Nadalje, širina potencijalne publike odnosi se na činjenicu da elektroničko nasilje može doseći veliku publiku u vršnjačkoj grupi u odnosu na klasično nasilje gdje je ta publika mala. Kod elektroničkog nasilja veliki je potencijal da se dosegne neograničena publika jer adolescenti ne moraju biti fizički prisutni da bi svjedočili nasilju (Mehari, Farrell i Le, 2014.). „*Na primjer, kad netko preuzme sliku ili video klip s namjerom da osramoti osobu na klipu ili slici, publika koja može vidjeti tu sliku/video klip može biti vrlo velika*“ (Slonje i Smith, 2008:148). Što se tiče mogućnosti anonimnosti, autori (Slonje i Smith, 2008; Mehari, Farrell i Le, 2014) elektroničko nasilje uspoređuju s indirektnim nasiljem pri kojemu adolescenti odnosno osobe koja doživljavaju nasilje često ne znaju tko je odgovoran za neke postupke poput širenja tračeva, stoga ni osobe koje doživljavaju elektroničko nasilje često ne znaju identitet počinitelja. „Više je istraživanja pokazalo da otprilike pola osobi koje doživljavaju elektroničko nasilje ne zna identitet počinitelja nasilja“ (Mehari, Farrell i Le, 2014:8). Zadnja karakteristika elektroničkog nasilja koju su autori iznijeli je manja svjesnost ili nesvjesnost počinitelja posljedicama koje njegova ponašanja uzrokuju. „Bez neposredne povratne informacije manje je mogućnosti za razvijanje empatije ili osjećaja krivnje, a također može biti i manje mogućnosti za intervenciju promatrača“ (Slonje i Smith, 2008:148). Mehari, Farrell i Le (2014:8) također govore i o smanjenoj socijalnoj kontroli koja se veže uz nedostatak neverbalnih znakova kod elektroničkog nasilja jer „počinitelj nije u mogućnosti vidjeti neverbalne znakove neodobranja promatrača“. Autori navode kako su neverbalni znakovi ključna komponenta empatije

koja nedostaje kod elektroničke komunikacije jer nije moguće vidjeti neposrednu emocionalnu reakciju osobe koja doživljava nasilje.

Za razliku od promatranja elektroničkog nasilja kao novog oblika nasilja, neki autori prepoznaju specifične karakteristike elektroničkog nasilja, ali smatraju da je elektroničko nasilje tek produžetak klasičnog nasilja (Smith i sur., 2008; Olweus, 2012; Hinduja i Patchin, 2015). Autori naglašavaju važnost svih već navedenih specifičnih karakteristika (anonimnost, velika publika...), ali promatraju elektroničko nasilje u okviru klasičnog nasilja. Autori naglašavaju kako postoje preklapanja elektroničkog i klasičnog nasilja pa je tako Olweus (2012:529) u svojem istraživanju došao do velikog postotka preklapanja klasičnog i elektroničkog nasilja „*Rezultati su pokazali vrlo visok stupanj preklapanja: od učenika koji su bili izloženi elektroničkom nasilju u uzorku iz SAD-a, 88% je bilo zlostavljano na barem jedan klasičan način. Također, za počinitelje elektroničkog nasilja, preklapanje je bilo 88%*“. Smith i Sur. (2008) također su istaknuli kako mnogi učenici koji su uključeni u elektroničko nasilje sudjeluju i u klasičnim oblicima nasilja. Oni su u svojem istraživanju otkrili da je značajan broj učenika koji su doživljavali elektroničko nasilje također doživljavali fizičko, verbalno ili socijalno nasilje u školi. Hinduja i Patchin (2015) ističu da se mnogi aspekti klasičnog nasilja, poput dinamike moći i namjere povređivanja prenose i digitalnu sferu. Oni naglašavaju da, iako digitalni mediji pružaju nove mogućnosti i alate za činjenje nasilja, osnovna struktura nasilničkog ponašanja ostaje slična. Uz to, Menesini i Nocentini (2009) naglašavaju da su osnovni elementi oba oblika nasilja, klasičnog i elektroničkog, vrlo slične. Njihovo istraživanje pokazuje da su učenici koji su nasilni u školi često isti oni koji se ponašaju nasilno i na internetu. Ovo preklapanje sugerira da intervencije usmjerene na smanjenje klasičnog nasilja mogu također biti učinkovite u smanjenju elektroničkog nasilja. Ta se preklapanja klasičnog i elektroničkog nasilja također ogledaju i u njihovim zajedničkim elementima. Autori (Hinduja i Patchin, 2015; Kowalski i sur.,2014) naglašavaju sličnosti koje elektroničko nasilje ima s klasičnim oblicima nasilja, a koje se odnose na temeljne elemente kojima se neko ponašanje klasificira kao vršnjačko nasilje. Oni stoga govore: (1) o ponašanju koje se ponavlja neko vrijeme, (2) o namjernom nanošenju štete drugoj osobi, (3) o neravnoteži moći koja postoji između počinitelja i osobe koja doživljava nasilje. Kada se govori o ponašanju koje se ponavlja neko vrijeme, Hinduja i Patchin (2015:2)

navode „ponavljanje je možda najvažniji i lako identificirajući element vršnjačkog nasilja“. Autori objašnjavaju kako je je klasificiranje nekog online ponašanja zahtjevno jer nije svaka zlobna poruka ili komentar na društvenim mrežama ujedno i elektroničko nasilje, ali zbog toga što svaki online sadržaj može postati viralan tu se onda otvara mogućnost govorenja o elektroničkom nasilju. Ako primjerice učenik objavi neki zlobni komentar kojim cilja vršnjaka na nekoj društvenoj mreži, ta bi se radnja mogla nazvati elektroničkim nasiljem samo ako je učenik znao ili je trebao znati da je ta objava odnosno komentar vidljiv drugima. Tu se također javlja i problematika promatrača koji samo prosljeđivanjem tog komentara ili „lajkanjem“ također potiču i sudjeluju u elektroničkom nasilju jer se osobu koja doživljava nasilje na taj način viktimizira svaki put kad je taj komentar odnosno objava viđena.

Druga karakteristika koju dijele klasični oblici nasilja i elektroničko nasilje je namjera nanošenja štete. Hinduja i Patchin (2015) naglašavaju kako je namjera nanošenja štete ključni element kojim se definira vršnjačko nasilje općenito, bez obzira na oblik nasilja, ali prepoznaju kompleksnost namjere kod elektroničkog nasilja. U klasičnom vršnjačkom nasilju namjera je često očigledna jer se događa „licem u lice“, fizički i verbalni napadi su izravni i stoga je lako prepoznati da su namjerno usmjereni na osobu koja doživljava nasilje. Za razliku od klasičnog vršnjačkog nasilja, kod elektroničkog nasilja namjeru može biti teže procijeniti zbog digitalnog medija putem kojeg se ono događa. Hinduja i Patchin (2015) tako ističu da pisani tekst, slike ili videozapisi mogu imati različita tumačenja, a kontekst može biti manje jasan nego kod izravnih interakcija. Autori također ističu kako anonimnost kod elektroničkog nasilja dodatno komplicira procjenu namjere jer, kao što je već navedeno, osobe koje doživljavaju nasilje često ni ne znaju tko iz zlostavlja. Tu se pojavljuje i problematika percepcije namjere od strane osobe koja doživljava nasilje jer čak i ako počinitelj tvrdi da nije imao namjeru nanijeti štetu, ako osoba ponašanje percipira kao namjerno štetno, to doprinosi osjećaju uznemirenost i povrede. Treća karakteristika koju svi oblici vršnjačkog nasilja dijele je neravnoteža moći između osobe koja doživljava nasilje i počinitelja. Autori (Hinduja i Patchin, 2015; Kowalski i sur., 2014) navode kako neravnoteža moći može biti stvarna, a da može biti i rezultat doživljavanja druge osobe nadmoćnijom. Kod klasičnog nasilja, neravnoteža moći se može manifestirati kroz fizički snagu, socijalni status, inteligenciju ili neki drugi oblik dominacije, dok kod

elektroničkog nasilja postoje i neke specifičnosti (Hinduja i Patchin, 2015; Kowalski i sur., 2014). Kod elektroničkog nasilja neravnoteža moći može biti manje očigledna, a jednako značajna, pri čemu autori ističu veliku ulogu anonimnosti i povećani doseg publike kod elektroničkog nasilja. „*Od važnosti je da činjenica da jedna osoba tehnološki pismenija od druge može stvoriti neravnotežu moći. Pored toga, anonimnost koja je prisutna u mnogim situacijama elektroničkog nasilja može stvoriti osjećaj nemoći kod žrtve*“ (Kowalski i sur., 2014:1107). Nadalje, Mishna i sur. (2009) ističu da neravnoteža moći u digitalnom okruženju može biti pojačana i radi šireg dosega digitalnih komunikacija pa osobe koje imaju više pratitelja na društvenim mrežama mogu iskoristiti tu prednost za zlostavljanje drugih stvarajući osjećaj nemoći i izolacije kod osoba koje doživljavaju nasilje.

Važno je naglasiti da se kao jedan od problema prilikom istraživanja vršnjačkog nasilja javlja nepostojanje instrumenta koji je „univerzalno prihvaćen kao standardizirani instrument“ (Vejmelka i sur., 2022:5; prema Shaw i sur., 2013:1047). Vejmelka i sur. (2022) navode da se većina korištenih instrumenata bazira na samoprocjeni ispitanika te se tu kao problem javlja pitanje iskrenosti. Kao jedan izazov s kojim se stoga istraživanja o vršnjačkom nasilju suočavaju je pitanje valjanosti dobivenih podataka. S obzirom na to da je nemoguće znati koliko su ispitanici iskreni ili neiskreni prilikom samoprocjene, zapravo je nemoguće znati koliko su rezultati dobiveni tim istraživanjima valjani.

Nadalje, Vejmelka i sur. (2022) kao drugi problem navode pristupe istraživanju fenomena vršnjačkog nasilja. Autorice navode kako postoje dva pristupa istraživanju, onaj koji se bazira na definicijama i onaj koji se bazira na ponašanjima. Kada se govori o pristupu baziranom na definicijama, ispitanicima se prije ispunjavanja upitnika daje definicija vršnjačkog nasilja, a kod istraživanja baziranog na ponašanjima ispitanicima se daju primjeri različitih ponašanja te oni moraju govoriti o svojim iskustvima s njima (Vejmelka i sur., 2022). S obzirom na veliku razliku u pristupu istraživanju vršnjačkog nasilja, autorice dovode u pitanje može li se govoriti da takva istraživanja mjere isti fenomen. Mnoga istraživanja koja su korištena u ovome radu nemaju uključene sve kriterije za identificiranje zlostavljanja stoga je jasno da te brojne razlike u pristupu istraživanju ne mogu dovesti do istih rezultata stoga je upitno koliko su rezultati tih istraživanja usporedivi jedni s drugima.

6. Rasprostranjenost vršnjačkog nasilja među adolescentima

6.1. Prevalencija vršnjačkog nasilja

Vršnjačko je nasilje naveliko raširena pojava među adolescentima diljem svijeta. U izvještaju UNICEF-a (2018:7) navedeno je da „globalno, otprilike od 1 od 3 učenika u dobi od 13 do 15 godina doživljava vršnjačko nasilje“. Prema istraživanju HBSC-a za Englesku, a koje je provela Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 2022. godine, na više od 5000 mladih ljudi, rezultati ukazuju na to da je 2022. godine više od 1/3 (35%) mladih ljudi prijavilo da su doživjeli vršnjačko nasilje u školi u posljednjih nekoliko mjeseci, a djevojke su nešto više od mladića prijavljivale da su doživjele vršnjačko nasilje. Nadalje, istraživanje je pokazalo da je 17% ispitanika izjavilo da su zlostavljali drugu osobu u školi u posljednjih nekoliko mjeseci, a 15-godišnji mladići su dvostruko češće od 15-godišnjih djevojaka prijavljivali da su zlostavljali druge (WHO, 2022). Nadalje, prema istraživanju HBSC-a za 2021/2022 godinu provedenom na međunarodnom uzorku koji je ujedno i najveći uzorak djece na svijetu, u 44 zemlje, u prosjeku je 6% adolescenata prijavilo da su bili počinitelji vršnjačkog nasilja u školi, od čega 8% mladića i 5% djevojaka. Za činjenje elektroničkog nasilja, 12% adolescenata je prijavilo da su bili počinitelji elektroničkog nasilja od čega 14% mladića i 9% djevojaka. Što se tiče osoba koje su doživjele nasilje, oko 10% adolescenata je prijavilo da su doživjeli nasilje. Za doživljavanje elektroničkog nasilja, 16% adolescenata je prijavilo da su doživjeli elektroničko nasilje, od čega 15% mladića i 16% djevojaka. Što se tiče nalaza WHO-a prema kojem je više mladića u odnosu na djevojke prijavilo da su češće bili u ulozi počinitelja, do istog su nalaza došli Shin, Braithwaite i Ahmeda (2016) te Shackelfor i Weekes-Shackelfor (2021) koji dosljedno nalaze da su mladići skloniji sudjelovanju u nasilju od djevojaka. Također se u tim istraživanjima naglašavaju spolne razlike u vrsti nasilja pri čemu mladići češće sudjeluju u fizičkom nasilju, a djevojke relacijskom nasilju.

6.2. Prevalencija elektroničkog nasilja

Za elektroničko nasilje, istraživanje WHO-a (2022) prikazuje da je 21% ispitanika prijavilo da je doživjelo elektroničko nasilje u posljednja dva mjeseca, od toga 23% djevojaka i 18% mladića. 12% ispitanika je prijavilo da je bilo počinitelj, od čega 13%

mladića i 10% djevojaka. Istraživanje američkog CDC-a iz 2019. godine provedeno na uzorku od 13677 ispitanika pokazalo je da je 15,9% učenika srednjih škola u SAD-u prijavilo doživljavanje elektroničkog nasilja, a 19,5% učenika je prijavilo da su doživjeli vršnjačko nasilje u školi. Od recentnih istraživanja vršnjačkog nasilja na području Hrvatske izdvaja se istraživanje prezentirano na stručnom skupu „Vršnjačko nasilje kod djece i mladih Grada Zagreba“ (2024) provedeno na 7264 učenika srednjih i osnovnih škola koje je pokazalo da je 29% srednjoškolaca prijavilo verbalno nasilje, 13,6 fizičko nasilje i 44% elektroničko nasilje. Nadalje, istraživanje „Subjektivna dobrobit djece u Hrvatskoj“ provedeno u suradnji s UNICEF-om 2020. nalazi da je doživljavanje fizičkog nasilja opada s dobi pri čemu je 13% djece 2.razreda prijavilo da je doživjelo fizičko nasilje od vršnjaka za razliku od 6,6% djece 6.razreda koji su prijavili da su doživjeli fizičko nasilje više od 3 puta. Nadalje, istraživanje je pokazalo da verbalno nasilje s dobi raste pri čemu je 12,6% djece 2.razreda prijavilo da je bilo verbalno zlostavljano za razliku od 19% djece 6. razreda više od 3 puta. Za relacijsko nasilje istraživanje je pokazalo da ostaje relativno stabilno te da 10,1% djece 2. razreda prijavljuje da je doživjelo relacijsko nasilje više od 3 puta za razliku od 8,3% djece 6. razreda koji su izjavili isto. Nadalje, istraživanje Vejmelke i sur. (2022) za prevalenciju elektroničkog nasilja u jugoistočnoj Europi navodi da je prema rezultatima HBSC za 2018. godinu, u Moldaviji najviši broj 11-godišnjih dječaka, i to 21%, doživio elektroničko nasilje te je u Rumunjskoj najviši broj 13-godišnjih djevojaka doživjelo elektroničko nasilje, i to 20%. Za razliku od toga, rezultati za Grčku su pokazali najnižu prevalenciju elektroničkog nasilja gdje je 4% 11-godišnjih djevojaka doživjelo elektroničko nasilje i 4% 15-godišnjih mladića. Nadalje, istraživanje Vejmelke i suradnika (2022) analiziralo je i rezultate projekta EUKIDS Online za zemlje jugoistične Europe te je došlo do rezultata da je u Rumunjskoj 22% doživjelo elektroničko nasilje, dok je 14% djece prijavilo da su bili počinitelji elektroničkog nasilja pri čemu su dječaci pokazali veće stope doživljenog nasilja. Za Hrvatsku rezultati istraživanja pokazuju da je 6% djece prijavilo da su doživjeli elektroničko nasilje, dok je 5% prijavilo da su bili počinitelji elektroničkog nasilja.

Podaci iz brojnih domaćih i međunarodnih istraživanja ukazuju na veliku raširenost vršnjačkog nasilja, kako u fizičkom tako i u digitalnom obliku. Različiti oblici nasilja, poput fizičkog, verbalnog, relacijskog i elektroničkog, pojavljuju se među različitim

uzrastima i u različitim društvenim kontekstima pri čemu veoma važnu ulogu u vrsti i učestalosti nekog oblika nasilja igraju spol i dob. Posebno je zabrinjavajuća rastuća prevalencija elektroničkog nasilja, što dodatno ističe važnost i potrebu za preventivnim mjerama, edukacijom, povećanjem digitalne pismenost svih dobnih skupina i podrškom.

7. Posljedice vršnjačkog nasilja na razvoj adolescenata

7.1. Posljedice vršnjačkog nasilja kod mlade osobe koja doživljava nasilje

Vršnjačko nasilje, bilo da se događa u klasičnom obliku ili putem elektroničkih medija, može imati ozbiljne i dugotrajne posljedice na sve sudionike nasilja, a posebno na osobe koje doživljavaju nasilje. Posljedice se mogu kategorizirati na tri skupine: psihološke, akademske i socijalne, a svaka od tih skupina ima neke specifičnosti u posljedicama koje se razlikuju ovisno o vrsti nasilja kojoj je osoba izložena (Hinduja i Patchin, 2015; Kowalski i sur., 2014; Juvonen i Graham, 2014).

Kad se govori o psihološkim posljedicama klasičnog i elektroničkog nasilja, istraživanja su pokazala kako osobe koje su podvrgnute oba oblika nasilja često pate od anksioznosti, depresije i smanjenog samopouzdanja (Juvonen i Graham, 2014; Hawker i Boulton, 2000; Hinduja i Patchin, 2015). Autori navode kako kod klasičnog vršnjačkog nasilja anksioznost i depresija često proizlaze iz ponovljenih susreta s počiniteljima nasilja u školskom okruženju dok se kod elektroničkog nasilja anksioznost i depresija javljaju kao posljedica trajnosti nasilja jer ono može trajati 24/7 bez mogućnosti bijega što dodatno pogoršava osjećaje straha i nesigurnosti (Hinduja i Patchin, 2015; Juvonen i Graham, 2014). Nadalje, nisko samopouzdanje se često spominje u literaturi kao jedna od psiholoških posljedica vršnjačkog nasilja. Osobe koje doživljavaju klasično nasilje često imaju nisko samopouzdanje zbog stalnih verbalnih i fizičkih napada koji narušavaju njihov osjećaj vlastite vrijednosti (Juvonen i Graham, 2014). Verbalne uvrede, fizički napadi ili socijalno isključivanje imaju snažan utjecaj na percepciju vlastite vrijednosti osoba koje doživljavaju nasilje, a posebno kada su ta ponašanja kontinuirana kao primjerice kada se događaju u školi. Osobe koje doživljavaju nasilje često počinju internalizirati negativne poruke koje dobivaju od počinitelja što dovodi do stvaranja osjećaja manje vrijednosti i

nekompetentnosti (Rigby, 2003; Espelage i Holt, 2001). Što se tiče elektroničkog nasilja, ono može imati slične, a ponekad i intenzivnije učinke na samopouzdanje žrtava. Za razliku od klasičnog nasilja, elektroničko nasilje se može događati bilo kad i bilo gdje, a publika je neograničena stoga širenje uvredljivih poruka ili primjerice slika putem društvenih mreža može trajno narušiti samopouzdanje žrtava (Hinduja i Patchin, 2015; Kowalski i sur., 2014; Slonje i Smith, 2008). Hinduja i Patchin (2015) naglašavaju da se kod elektroničkog nasilja osobe koje ga doživljavaju mogu osjećati kao da su stalno pod nadzorom što može dovesti do osjećaja srama i bespomoćnosti. Nadalje, kao što je već navedeno, elektroničko nasilje uključuje anonimnost počinitelja što dodatno pogoršava situaciju jer osoba koja doživljava nasilje ne može identificirati izvor napada pa samim time se ne može ni adekvatno obraniti. Anonimnost zbog toga može stvoriti osjećaj nesigurnosti jer osoba koja doživljava nasilje uz to što ne zna tko je sve uključen u napade ne zna niti kada će sljedeći napad doći (Kowalski i sur., 2014; Dredge i sur., 2014). Još jedna karakteristika elektroničkog nasilja koja nepovoljno utječe na osobe koje doživljavaju nasilje je trajnost digitalnog sadržaja. Slike, videozapisi ili komentari mogu ostati dostupni na internetu dugo nakon što su prvi put bili objavljeni, stoga osoba koja doživljava nasilje može biti ponovno traumatizirana svaki put kad naleti na taj isti sadržaj ili ga netko opet podijeli. To može imati trajne posljedice na samopouzdanje jer osoba može osjećati da nikada neće moći pobjeći od prošlosti i da će zauvijek biti stigmatizirana jer je taj sadržaj dostupan javnosti (Smith i sur., 2008; Slonje & Smith, 2008).

Kada se govori o akademskim posljedicama vršnjačkog nasilja, Craig i Pepler (2007) navode da osobe koje doživljavaju klasično nasilje često izostaju iz škole kako bi se zaštitile od počinitelja. Autori također ističu da one često izbjegavaju odlazak u školu što dodatno uzorkuje smanjeni angažman na nastavi, povlačenje iz školskih aktivnosti, povlačenje iz grupa vršnjaka što negativno utječe na akademske rezultate (Haynie i sur., 2001; Craig i Pepler, 2007). Istraživanja pokazuju i da osobe koje doživljavaju vršnjačko nasilje češće doživljavaju poteškoće u učenju što također može dovesti do slabijih akademskih rezultata i posljedično utjecati na njihovu buduću akademsku i profesionalnu karijeru (Glew i sur., 2005). Osobe koje doživljavaju elektroničko nasilje također pokazuju slične probleme. Lenhart (2010) navodi da su osobe koje doživljavaju elektroničko nasilje sklonije gubitku motivacije za školu i učenje radi

konstantno prisutne prijetnje koja dolazi s elektroničkih medija putem kojih su zlostavljane zbog čega im je osjećaj sigurnosti ugrožen čak i u privatnosti vlastitog doma. Posljedično osobe koje doživljavaju nasilje osjećaju veliku emocionalnu iscrpljenost zbog koje se povlače iz akademskog života, izbjegavaju izvršavanje zadataka i sudjelovanje u školskim aktivnostima radi manjka motivacije ili fokusa. Do istih su nalaza došli Beran i Li (2007) koji navode da učenici koji doživljavaju vršnjačko nasilje više prijavljuju poteškoće u školi, za njih je više vjerojatno da će izostati iz škole i dobivaju niže ocjene u odnosu na učenike koji ne doživljavaju nasilje. Uz smanjen akademski uspjeh vežu se i problemi s koncentracijom jer osobe koje doživljavaju vršnjačko nasilje često imaju poteškoća s koncentracijom uslijed izloženosti stresu i anksioznosti (Haynie i sur., 2001).

Što se tiče socijalnih posljedica vršnjačkog nasilja na osobu koja doživljava nasilje, socijalna izolacija jedna je od najčešćih posljedica. Kao što je prije navedeno, Craig i Pepler (2003) ističu da osobe koje doživljavaju vršnjačko nasilje imaju tendenciju povlačenja iz socijalnih situacija kako bi izbjegle kontakt s počiniteljima. Sukladno tome, Juvonen i Gross (2005) dolaze do nalaza prema kojima osobe koje doživljavaju klasično nasilje često izbjegavaju druženja s vršnjacima iz straha od ponovnog napada što može dovesti do socijalne izolacije. Ovo povlačenje može dovesti do osjećaja usamljenosti jer one mogu osjećati da su nesposobne sudjelovati u socijalnim aktivnostima na način na koji bi željele (Hawker i Boulton, 2000). Kod elektroničkog nasilja socijalna izolacija može biti i izraženija. Za razliku od klasičnog nasilja, kod elektroničkog nasilja nema mogućnosti izbjegavanja počinitelja, stoga Kowalski i sur. (2014) ističu da stalna prisutnost nasilja putem digitalnih medija može dodatno izolirati osobu koja doživljava nasilje jer se nasilje može dogoditi bilo kad što ujedno povećava i osjećaje nesigurnosti i bespomoćnosti. Osobe koje doživljavaju elektroničko nasilje stoga često izbjegavaju čak i online interakcije kako bi se zaštitile od online napada, a to dodatno utječe na njihovu socijalnu izolaciju (Ybarra i Mitchell, 2004). Socijalna se izolacija kao posljedica vršnjačkog nasilja usko veže i uz poteškoće u uspostavljanju i održavanju prijateljstava. Juvonen i Graham (2014) navode kako socijalno isključivanje može dovesti do osjećaja neprihvaćenosti među vršnjacima. Uz to, počinitelji često koriste taktike kojima izoliraju osobu od drugih čime otežavaju tim osobama sklapanje novih prijateljstava ili čak održavanje postojećih (Crick i Grotpeter,

1995). Kod elektroničkog nasilja ove su posljedice nekad i izraženije zbog već spomenutih značajki tog oblika nasilja, a prva od njih je brzina kojom se informacije šire putem digitalnih medija. Ova javna priroda elektroničkog nasilja često dovodi do toga da se osobe koje doživljavaju nasilje osjećaju izloženo i ranjivo, što otežava uspostavljanje i održavanje prijateljstava jer se boje daljnjeg ponižavanja ili odbacivanja (Slonje & Smith, 2008). Također, zbog anonimnosti često povezane s elektroničkim nasiljem, osobe koje doživljavaju nasilje mogu razviti nepovjerenje prema novim poznanstvima, što dodatno otežava socijalne interakcije (Dredge i sur., 2014).

Kombinacija svih navedenih čimbenika može ozbiljno i dugotrajno narušiti emocionalno i socijalno blagostanje osoba koje doživljavaju nasilje. Važno je ukazivati na znakove vršnjačkog nasilja koji se pojavljuju kod adolescenata kako bi se moglo pravovremeno reagirati u zaustavljanju nasilja i njegovih posljedica.

7.2. Posljedice vršnjačkog nasilja na počinitelje nasilja

Razvoj nasilnog ponašanja među adolescentima rezultat je složenih i međusobno povezanih i isprepletenih čimbenika koji djeluju na osobu kroz cijeli proces odrastanja. Ovaj proces započinje u djetinjstvu pod utjecajem raznih psiholoških, obiteljskih, socijalnih i kontekstualnih čimbenika koji postupno oblikuju djetetove sklonosti prema nasilju. Ti čimbenici djeluju kao katalizatori, potičući ili intenzivirajući agresivne tendencije mladih, a s vremenom se uspostavljaju obrasci ponašanja koji postaju sve izraženiji ulaskom u adolescenciju. Psihološki čimbenici zajedno sa osobinama ličnosti, emocionalnom regulacijom i socijalnim vještinama igraju ključnu ulogu u razvoju nasilnog ponašanja kod adolescenata. Tako djeca koja pokazuju sklonosti prema impulzivnom ponašanju i emocionalnoj reaktivnosti često imaju poteškoća u kontroli svojih reakcija na frustraciju što posljedično može dovesti do nasilnih ispada (Raine i sur., 2006). Baldry i Farrington (2000) sukladno tome ističu da počinitelji često pokazuju antisocijalne poremećaje koji se obično manifestiraju kroz agresivnost, manipulativnost i manjak empatije. Zbog toga počinitelji posljedično teže stvaraju i održavaju zdrave socijalne odnose (Gini i sur., 2008). Nadalje, Craig i Pepler (2003)

ističu kako su počinitelji zbog poteškoća s kontroliranjem agresije u većem riziku od razvoja raznih oblika problema prilagodbe. Oni također izražavaju zabrinutost za povezanost vršnjačkog nasilja počinitelja i kasnijih problema u partnerskim vezama, uznemiravanja na radnom mjestu, nasilja nad djecom i starijim osobama. Također, kao jedna od mogućih posljedica vršnjačkog nasilja na počinitelje je i problem traženja društva s drugim antisocijalnim pojedincima. Neki autori naglašavaju kako su velike sličnosti između nasilništva i delinkvencije te da povezivanje s drugim antisocijalnim pojedincima može dovesti do uključivanja počinitelja u delinkvente aktivnosti (Baldry i Farrington, 2000; Haynie i sur., 2001). „Zlostavljanje može omogućiti djeci da svoje trenutne ciljeve postignu bez učenja društveno prihvatljivih način pregovaranja s drugima što može rezultirati s trajnim neprilagođenim društvenim obrascima“ (Haynie i sur., 2001:31). Slično tome, Hawker i Boulton (2000) ističu da počinitelji osim antisocijalnih sklonosti često pokazuju i znakove emocionalnih poremećaja poput anksioznosti i depresije, što također otežava njihove socijalne interakcije.

Adolescencija je kritično razdoblje u kojem psihološki, socijalni i obiteljski čimbenici oblikuju obrasce ponašanja, a nasilnici su često podložni razvoju antisocijalnih sklonosti, teškoća u regulaciji emocija i socijalnim problemima. Ne samo da nasilnici pokazuju povećanu sklonost agresivnosti i manipulativnosti, nego su i u velikom riziku od dugoročnih problema. Bez pravovremene intervencije, ovi obrasci mogu se nastaviti u odrasloj dobi, s ozbiljnim posljedicama na kvalitetu života i prilagodbu počinitelja.

8. Prevenција nasilja među mladima u digitalno doba i modeli pozitivne prakse

Prevenција i intervencija vršnjačkog nasilja od ključne su važnosti za osiguravanje sigurnog i podržavajućeg odrastanja adolescenata. Uz promjene u načinima komunikacije koje su nastupile opsežnom digitalizacijom stvorili su se i novi izazovi s kojima se adolescenti moraju suočavati, a vršnjačko nasilje kao fenomen koji oduvijek postoji u nekom obliku samo otežava odrastanje adolescenata.

Govoreći o prevenciji vršnjačkog nasilja, ona se odnosi na sprječavanje pojave nasilničkog ponašanja te se temelji na proaktivnim mjerama kojima se nastoji smanjiti rizik od pojave nasilja. „Pravovremena identifikacija i evidencija problema, dobro planirana intervencija te angažiranje škole imaju pozitivne utjecaje na razvoj djeteta i prihvaćanje neriskantnih životnih stilova“ (Velki i Ozdanovac, 2014:328). Provođenjem programa prevencije vršnjačkog nasilja trebala bi se uspostaviti suradnja između svih aktera problema, adolescenta, roditelja, škole pa i šire zajednice. Tako Craig i Pepler (2007) navode da u nastojanju smanjivanja vršnjačkog nasilja škole trebale imati podršku i pozitivne stavove svih sustava koji okružuju pojedinca (škola, kuća, sport, susjedstvo) jer se pružanjem dosljednosti među tim sustavima i porukama koje djeca primaju postavljaju zdravi odnosi za svu djecu i mlade. Autori ističu da bi se te intervencije trebale fokusirati na podržavanje pozitivnih interakcija, odvratanje od nasilja, poticanje empatije prema djeci koja doživljavaju nasilje i ohrabivanje djece da interviraju u slučajevima nasilja. Na primjer, UNICEF-ova kampanja #ENDviolence uključuje širok spektar aktivnosti usmjerenih na prevenciju vršnjačkog nasilja. Ova kampanja usmjerena je na stvaranje sigurnog školskog okruženja, edukaciju djece i mladih o pravima i sigurnosti, te suradnju s roditeljima, školama i zajednicama kako bi se spriječilo nasilje. Istraživanja se slažu da je u prevenciji vršnjačkog nasilja od velikog značaja i uloga odraslih (Craig i Pepler, 2007; Baldry i Farrington, 2000). Odrasli su odgovorni za stvaranje pozitivnog okruženja koje potiče sposobnosti i kompetencije djece za građenje zdravih odnosa, stoga odrasli promatranjem društvene dinamike djece mogu oblikovati društvena iskustva djece na način koji štiti i podržava njihov razvoj sposobnosti za građenje zdravih odnosa (Craig i Pepler, 2007). U tom području važan je rad Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) koja kroz svoj međunarodni program The Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) kontinuirano prati obrasce ponašanja kod djece u školama, uključujući nasilje i vršnjačko nasilje. Podaci iz ovog programa koriste se za oblikovanje javnih politika i programa prevencije koji uključuju škole, zdravstvene ustanove i zajednice, s ciljem promicanja zdravih i sigurnih ponašanja među djecom i mladima..

S obzirom na porast elektroničkog nasilja, Kowalski i sur., (2014) naglašavaju važnost digitalne pismenosti te također ističu važnost fleksibilnosti roditelja, profesora i cijele zajednice pri dizajniranju i implementaciji programa prevencije i intervencije. Kada

prevencija nije dovoljna, odnosno kada dođe do pojave vršnjačkog nasilja, važno je brzo intervenirati kako bi se problem što brže uklonio, a moguće posljedice što više umanjile. Baldry i Farrington (2000) sukladno tome govore o važnosti identificiranja najvažnijih faktora rizika za pojavu vršnjačkog nasilja kako bi se mogli razvijati i implementirati individualizirani programi prevencije i intervencije. U tom je području inicijativa EU Safer Internet i nacionalni centri za sigurniji internet unutar Europske unije od velike važnosti. Oni su ključni za pružanje edukacije, podrške i savjetovanja vezano za sigurnost djece na internetu. Ovi centri pružaju resurse i edukativne materijale za djecu, roditelje, nastavnike i stručnjake kako bi povećali svijest o rizicima na internetu, uključujući elektroničko nasilje. Primjerice, u Hrvatskoj, Centar za sigurniji internet (CSI.hr) provodi radionice, kampanje i edukacije o sigurnom korištenju digitalnih tehnologija te pruža podršku djeci i mladima koji doživljavaju elektroničkog nasilja. Njihova platforma također omogućuje prijavu ilegalnog sadržaja i zlostavljanja na internetu, pružajući dodatni sloj zaštite djeci. Nadalje, u Hrvatskoj se također ističu organizacija Djeca medija koja provodi edukativne programe o sigurnom korištenju digitalnih tehnologija i medijske pismenosti te udruga Roda čiji rad uključuje teme zaštite djece i prevencije nasilja u svoje radionice za roditelje i djecu, naglašavajući važnost sigurnosti i odgovorne komunikacije na internetu. Od primjera dobre prakse također je važno spomenuti i britansku organizaciju Childnet international koja se fokusira na sigurnost djece na internetu. Ova organizacija razvija edukativne materijale za djecu, roditelje i škole kako bi ih podučila sigurnim praksama na internetu, a također i kako prepoznati i reagirati na elektroničko nasilje.

Zaključno, prevencija i intervencija vršnjačkog nasilja u digitalnom dobu zahtijeva sveobuhvatan i multisektorski pristup koji bi trebao uključivati suradnju između škole, roditelja, zajednica i organizacija. Primjeri dobre prakse poput inicijative UNICEF-a, WHO-a i EU Safer Internet pokazuju važnost proaktivnog pristupa kojima se postiže sigurno digitalno okruženje, stvara podržavajuća školska atmosfera, potiče razvoj zdravih odnosa i posljedično sprječava nasilje.

9. Važnost istraživanja vršnjačkog nasilja za prasku socijalnog rada

U kontekstu socijalnog rada istraživanje vršnjačkog nasilja je od velike važnosti. Ono socijalnim radnicima pruža relevantne informacije koje im omogućavaju da učinkovito prepoznaju, spriječe i interveniraju u slučajevima nasilničkog ponašanja među djecom i mladim. S obzirom na važnu ulogu socijalnog radnika kao posrednika između djece, njihovih obitelji, škole pa i šire zajednice, informacije koje pružaju istraživanja vršnjačkog nasilja od ključne su važnosti. Razumijevanje ovog fenomena, potkrijepljeno istraživanjima i teorijskim okvirima, omogućava socijalnim radnicima da razvijaju specifične intervencije koje odgovaraju na individualne potrebe djece, čime se smanjuje rizik od dugoročnih posljedica nasilja (Hinduja i Patchin, 2015; Juvonen i Graham, 2014). Za socijalni rad posebno je važna primjena evidence-based pristupa koji se temelji na znanstveno utemeljenim metodama jer kroz taj pristup socijalni radnici mogu oblikovati strategije koje su djelotvorne u sprječavanju nasilja i pomoći osobama koje doživljavaju nasilje. Tako Craig i Pepler (2007) ističu važnost izgradnje sveobuhvatnih programa prevencije koji bi trebali doprinosti izgradnji sigurnog i podržavajućeg okruženja. Kao dobar primjer evidence-based pristupa izdvaja se Olweus Bullying Prevention Program (OBPP) koji je jedan od najpoznatijih i najstarijih programa prevencije vršnjačkog nasilja temeljen na dugogodišnjim istraživanjima i evaluacijama. Osim toga, izdvaja se i Second Step Program koji se temelji na razvoju socijalno-emocionalnih vještina djece i mladih kao što su to njegovanje pozitivnih odnosa, upravljanje emocijama i postizanje vlastitih ciljeva. U socijalnom je radu također naglašena važnost sinergije teorije i prakse jer se na taj način socijalnim radnicima omogućava da na temelju teorijskih okvira razviju učinkovite intervencije prilagođene svakom pojedincu. Kao dobar primjer izdvaja se Bronfenbrennerov ekološki model koji pomaže u razumijevanju kako različiti kontekstualni čimbenici poput individualnih karakteristika pojedinca, obitelji, škole i šire društvene okoline utječu na činjenje i doživljavanje vršnjačkog nasilja (Velki, 2012). Nadalje, kontinuirane aktivnosti socijalnih radnika ključne su za stvaranje i održavanje sigurnog okruženja za djecu pogođenu nasiljem što uključuje pružanje

podrške kroz individualni i grupni rad. Njihova uloga nije ograničena samo na pružanje neposredne pomoći osobama koje doživljavaju nasilje, već i na dugoročnu rehabilitaciju kroz osnaživanje djece i mladih u razvoju emocionalne otpornosti i socijalnih vještina. Tu se izdvaja već spomenuti Olweus Bullying Prevention Program, a od drugih programa važno je spomenuti KiVa program iz Finske koji se temelji na kontinuiranoj edukaciji učenika, roditelja i nastavnika pri čemu socijalni radnici sudjeluju u grupnim intervencijama za osobe koje doživljavaju nasilje i počinitelje te u raznim kampanjama osvješćivanja.

Istraživanje vršnjačkog nasilja od velike je važnosti za praksu socijalnog rada jer ono omogućava socijalnim radnicima da učinkovito djeluju preventivno, ali i da brzo reagiraju u slučajevima pojave nasilničkih ponašanja. Na taj je način uloga socijalnog radnika nezamjenjiva u stvaranju trajnih i pozitivnih promjena u društvu.

10. Zaključak

Iako postoji veliko znanje i razumijevanje vršnjačkog nasilja, bilo ono klasično ili elektroničko, ono i dalje predstavlja veliki problem koji može imati teške i dugoročne posljedice na sudionike. Najvažniji elementi vršnjačkog nasilja kojima se neko ponašanje uopće može klasificirati kao vršnjačko nasilje su neravnoteža moći između osobe koja doživljava nasilje i počinitelja, ponašanje se ponavlja neko vrijeme, ponašanje je agresivno i njime se namjerno nanosi šteta drugoj osobi. Najčešća je podjela oblika vršnjačkog nasilja na fizičko i verbalno kao dva glavna oblika nasilja pri kojima se izdvajaju još i podskupine i to, emocionalno ili psihičko, ekonomsko ili materijalno, seksualno, socijalno ili relacijsko te elektroničko ili digitalno nasilje kao posebna kategorija. Fizičko nasilje uključuje sve neželjene oblike fizičkog kontakta poput guranja ili udaranja; verbalno uključuje vrijeđanje, psovanje; emocionalno ili psihičko uključuje ponašanja poput ignoriranja ili isključivanja iz grupe; ekonomsko ili materijalno uključuje oduzimanje tuđih stvari ili iznuđivanje novaca; seksualno uključuje komentare seksualne prirode; elektroničko nasilje se vrši putem digitalnih medija, a vrše ga pojedinci ili grupe slanjem uvrjedljivih poruka i sl., a s ciljem nanošenja štete osobi koja doživljava nasilje.

Razvoj digitalnih tehnologija i sveprisutnost interneta dodatno je produbio problematiku vršnjačkog nasilja jer je osim promjena u načinu na koji ljudi komuniciraju došlo i do razvoja elektroničkog nasilja, koje često može biti teže uočljivo i još štetnije za osobu koja doživljava nasilje zbog svojih specifičnosti. Iako se elektroničko i klasično nasilje razlikuju po nekim specifičnostima, oba oblika dijele iste elemente kojima se neko ponašanje uopće može klasificirati kao vršnjačko nasilje, kao što su namjerno nanošenje štete, neravnoteža moći između počinitelja i osobe koja doživljava nasilje i ponavljajuća priroda ovih djela. Ovi zajednički elementi koje oba oblika nasilja dijele zapravo ukazuju na potrebu za integriranim pristupom u prevenciji i intervenciji, a koji bi obuhvaćao sve aspekte nasilja, bez obzira na njegov oblik i medij kroz koji se provodi. Posebnu se pozornost treba obratiti na veliku ulogu digitalnog okruženja u oblikovanju nasilničkog ponašanja jer internet i društvene mreže omogućavaju širenje nasilja brzinom i dosegom koji je nekada bio nezamisliv. Iz tog je razloga od velike važnosti educirati mlade, njihove roditelje, profesore i druge odgojno-obrazovne djelatnike pa i širu zajednicu o specifičnostima komunikacije putem digitalnih medija te ih osposobiti za prepoznavanje i učinkovito reagiranje na znakove elektroničkog nasilja. Pravovremena prevencija i brza intervencija od ključne su važnosti za zaustavljanje širenja vršnjačkog nasilja bilo kojeg oblika. Programi prevencije i intervencije trebali bi biti integrirani u škole i podržani od strane svih članova zajednice kako bi bili što učinkovitiji u borbi protiv vršnjačkog nasilja.

9.Literatura:

1. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., Sušac, N. i Vejmelka, L. *Subjektivna dobrobit djece u Hrvatskoj*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2020
2. Baldry, A. C., Farrington, D. P. (2000). *Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles*. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10(1), 17-31.
3. Bauman, S. (2015). *Types of Cyberbullying*. *Cyberbullying*, 53–58.
4. Beran, T., Li, Q. (2007). *The relationship between cyberbullying and school bullying*. *Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33.

5. Boyd, D. (2014). *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*. Yale University Press.
6. Buljubašić Kuzmanović, V., Milašin, A. i Vranić, T. (2009). *Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži*. *Život i škola*, LV (22), 116-141
7. Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford University Press.
8. CDC. (2019). *Youth Risk Behavior Surveillance — United States, 2019*. MMWR Surveillance Summaries.
9. Craig, W. M., Pepler, D. J. (2003). *Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization*. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48(9), 577-582.
10. Craig, W. M., Pepler, D. J. (2007). *Understanding bullying: From research to practice*. *Canadian Psychology* 48(2), 86-93.
11. Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). *Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment*. *Child Development*, 66(3), 710-722.
12. Dredge, R., Gleeson, J., de la Piedad Garcia, X. (2014). *Cyberbullying in social networking sites: An adolescent victim's perspective*. *Computers in Human Behavior*, 36, 13-20.
13. Espelage, D. L., Holt, M. K. (2001). *Bullying and victimization during early adolescence: Peer influences and psychosocial correlates*. *Journal of Emotional Abuse*, 2(2-3), 123-142.
14. Finkelhor, D., Turner, H., Ormrod, R., Hamby, S. (2009). *Violence, abuse, and crime exposure in a national sample of children and youth*. *Pediatrics*, 124(5), 1411-1423.
15. Gini, G., Albiero, P., Benelli, B., Altoè, G. (2008). *Determinants of adolescents' active defending and passive bystanding behavior in bullying*. *Journal of adolescence*, 31(1), 93-105.
16. Glew, G. M., Fan, M. Y., Katon, W., Rivara, F. P., Kernic, M. A. (2005). *Bullying, psychosocial adjustment, and academic performance in elementary school*. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159(11), 1026-1031.

17. Hardaker, C. (2010). *Trolling in asynchronous computer-mediated communication: From user discussions to academic definitions*. *Journal of Politeness Research*, 6(2), 215-242.
18. Hawker, D. S., Boulton, M. J. (2000). *Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441-455.
19. Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Davis Crump, A., Saylor, K., Yu, K., Simons-Morton, B. (2001). *Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth*. *Journal of Early Adolescence*, 21(1), 29-49.
20. Hinduja, S., Patchin, J. W. (2015). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Corwin Press.
21. Hulbert, S., Eida, T., Ferris, E., Hrytsenko, V., Kendall, S. (2023). *HBSC England National Report: Findings from the 2001-2022 HBSC study for England*. University of Kent.
22. Juvonen, J., Graham, S. (2014). *Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims*. *Annual Review of Psychology*, 65, 159-185.
23. Juvonen, J., Gross, E. F. (2008). *Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace*. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
24. Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., Lattanner, M. R. (2014). *Bullying in the Digital Age: A Critical Review and Meta-Analysis of Cyberbullying Research Among Youth*. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073-1137.
25. Lenhart, A. (2010). *Teens, Smartphones & Texting*. Pew Research Center.
26. Leung, L. (2013). *Generational differences in content generation in social media: The roles of the gratifications sought and of narcissism*. *Computers in Human Behavior*, 29(3)
27. Livingstone, S., Haddon, L. (2014). *EU Kids Online: Final Report*. LSE, London: EU Kids Online.
28. Mehari, K. R., Farrell, A. D., Le, A. T. H. (2014). *Cyberbullying Among Adolescents: Measures in Search of a Construct*. *Psychology of Violence*. 4 (4). 399–415.

29. Menesini, E., Nocentini, A. (2009). *Cyberbullying definition and measurement: Some critical considerations*. Journal of Psychology, 217(4), 230-232.
30. Mihić, J., Belošević, M., Ciboci Perša, L., Popović, S., Ratkajec Gašević, G., Gačal, H., Maurović, I., Serdar, K., Brkić, O., Orešković, M., Vejmelka, L., Čeprić, L., Jolić, I., Kozina, M., Rovis Brandić, A., Sertić, B., Skaramuca, L. (2024). *Stručni skup „Vršnjačko nasilje kod djece i mladih grada Zagreba“*
31. Mishna, F., Saini, M., Solomon, S. (2009). *Ongoing and online: Children and youth's perceptions of cyber bullying*. Children and Youth Services Review, 31(12), 1222-1228.
32. Moor, P. J., Heuvelman, A., Verleur, R. (2010). *Flaming on YouTube*. Computers in Human Behavior, 26(6), 1536-1546.
33. Olweus, D. (2012). *Cyberbullying: An overrated phenomenon?*. European Journal of Developmental Psychology, 9(5), 520-538.
34. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants*. On the Horizon, 9(5), 1-6.
35. Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M., Liu, J. (2006). *The Reactive-Proactive Aggression Questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys*. Aggressive Behavior, 32(2), 159-171.
36. Rajhvajn Bulat, L., Ajduković, M. (2012). *Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima*. Psihologijske teme, 21 (1)
37. Rigby, K. (2003). *Consequences of bullying in schools*. Canadian Journal of Psychiatry, 48(9), 583-590.
38. Shackelford, T. K., Weekes-Shackelford, V. A. (2021). *Why do men and women differ in their involvement in physical aggression?*. Current Opinion in Psychology, 19, 39-42.
39. Shin, H., Braithwaite, V., Ahmed, E. (2016). *Bullying, victimization, and delinquency: The role of emotional and behavioral problems*. Journal of Child and Family Studies, 25(11)

40. Skapinakis, P., Bellos, S., Gkatsa, T., Magklara, K., Lewis, G., Mavreas, V. (2011). *The association between bullying and early stages of suicidal ideation in late adolescents in Greece*. BMC Psychiatry, 11, 22.
41. Slonje, R., Smith, P. K. (2008). *Cyberbullying: Another main type of bullying?*. Scandinavian Journal of Psychology. 49 (2). 147–154.
42. Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., Tippett, N. (2008). *Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils*. journal of child psychology and psychiatry, 49(4), 376-385
43. Sušac, N., Ajduković, M., Rimac, I. (2016). *Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji*. Psihologijske teme, 25 (2), 197-221.
44. Tapscott, D. (2009). *Grown Up Digital: How the Net Generation is Changing Your World*. McGraw-Hill.
45. Thornberg, R., Jungert, T. (2013). *Bystander behavior in bullying situations: basic moral sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy*. Journal of adolescence, 36(3), 475-483.
46. Tippett, N., Wolke, D. (2014). *Socioeconomic status and bullying: a meta-analysis*. American Journal of Public Health, 104(6), e48-e59.
47. UNICEF. (2018). *An Everyday Lesson: #ENDviolence in Schools*. New York: UNICEF.
48. Vejmelka, L. (2012). *Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji*. Ljetopis socijalnog rada, 19 (2), 215-240.
49. Vejmelka, L., Strabić, N. i Jazvo, M. (2017). *Online aktivnosti i rizična ponašanja adolescenata u virtualnom okruženju*. Društvena istraživanja, 26 (1), 59-78. <https://doi.org/10.5559/di.26.1.04>
50. Vejmelka, Lucija ; Sušac, Nika ; Rajhvajn Bulat, Linda. *Offline and Online Peer Violence: Significance for Child Well-Being in Southeast Europe* Handbook of Children's Risk, Vulnerability and Quality of Life / Tiliouine, Habib ; Benatuil, Denise ; Lau, Maggie K.W. (ur.). London: Springer International Publishing, 2022. str. 169-185 doi: 10.1007/978-3-031-01783-4_11

51. Velki, T., Kuterovac Jagodić, G. (2014). *Different Measurement Approaches as Sources of Differences in Data on the Prevalence of Peer Violence*. Društvena istraživanja, 23(2), 259-281.
52. Velki, T., Ozdanovac, K. (2014). *Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije*. Političke analize, 5(19), 27-35.
53. Vrhovnik, A. (2019). *Elektroničko nasilje među djecom i mladima*. Psychē, 2 (1), 79-59.
54. WHO (2022). *The health behaviour in school-aged children: Who collaborative cross-national study*. Preuzeto s: <https://hbhc.org/>
55. Ybarra, M. L., Mitchell, K. J. (2004). *Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics*. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48(9), 583-590.